

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele
et **TP** THOMAS PIRON

Avou Jan Gossaert, on nén cnoxhou pondeu, Dirk Bouts et Johan Fouquet, nos vos sohaitans ene boune anêye.

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegneye, l' arincrin). On l' dijheut purade so l' Årdene, el Province do Lusimbork, la k' i s'prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantouîle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « [Li_Rantoele_\(soce\)](#) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê å pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins on pout wârdê des bokets e Feller, si li scrijheu(se) nos l' dimande.

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [régiolecte] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol waibe « li walon d'emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Croejhete

Nos shuvans les rôles classikes do walon po l' aidant viebe des viebes ås pronos, et di l' acoird do pârticipe erirece metou avou.

En wallon, les verbes pronominaux se conjuguent aux temps composés avec l'auxiliaire "awè" / "aveur", et donc, le participe passé NE s'accorde PAS avec le sujet.

Les barakîs **s' ont batou** avou les cis do viyaedje (NÉN : les barakîs * "si sont" ou * "ès sont" * batou"s")

C' est on novea clintcha, foirt cawiasse, k' on trove dins les scrîts e walon, et minme dins l' câzaedje des walon-câzants k' ont stî scolés e francès.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wê**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â, ou a** à Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** à Nivelles; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

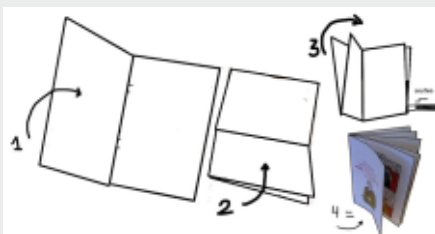
Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas**, (do viebe « betchfessî », *placer tête-bêche*).

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = **rèmantchî**; soce nén **rècwârlante**.

La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du walon : **ceréjhe, tuzé**. Mais pas si elle provient d'un calque du français : **prezinter, republike** (lire **è**).

On ptit live po rén

Si vos vloz wârdê li binde d' imâdjêes do mitan di ç' limeroci et des troes ki vnèt - plait-st a Diu et si l' monde ni dfene nén did ci a don - vos ndè froz on ptit live del manire mostrêye roci padzo.

Di traze a catoize Novea live e walon

« **Li ptit prince** » : gn ene novele modêye e walon (après les cenes da Jean-Pol Grandmont (1999), Lorint Hendschel (2000), Jean-Luc Fauconnier (2012), vola on ratournaedje avu l' accint d' Nametche (brâmint d' namurwès avou ene picêye di lidjwès). Dimandez l' a Bernard Louis : bernardlouis@andenne.be

Novea live sol tuzance walone

Avou on tite âs racawetes « **La culture wallonne, pourquoi n'est-elle pas soluble dans la culture française ?** » vola on novea live so nosse tuzance, sicrît pa Michel De Coster, ey eplaidî ås edicions Mols. Vos î aprindoz sacwants detays so l' istwere del Walonreye et del France, et vey ki les deus peupes estént pus sovint higne et hagne ki brès dzeu brès dzo.

Mins dins ene culteure, li lingaedje djowe tolminme po ene grosse mitan, dowô ? Po çoula, vos âroz ene coûte djoye. On n' djâze do lingaedje walon k' a deus plaeces. Troes cwârt di pâdje, saetchî do live Francard, po dire kimint k' il a disparexhou e 20e sieke. Et deus frâzes po dire ki de Hamal et Isay ont scrît tchaeke èn operâ e walon. A moens ki ça n' sereut dins les cwénze dierinnès pâdjes ki dji n' a nén yeu l' tins d' lire.

Mins, on sfwait live, c' est cwand minme ene hazêye dins l' boune direccion. Saetche ! I betche !

Bates

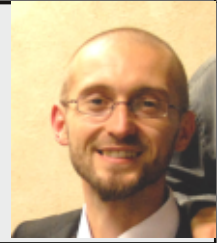
Bate del kiminâlté Walonreye-Brussele Ciste anêye, ci serè del powezeye et on rcweraedje linwistike. Si vos avoz evoyî vos ouves divant l' 11 d' decimbe, vos seroz motoit li wangnant(e) po l' anêye 2013.

Fiesse del tchanson e walon Ele si ténrè viè li moes d' may 2014. Si vos vloz esse dins les rwaitants, atôtchîz li produjheu d' l' emission gto@rtbf.be

Po ratakèr

Novea-vnous : si mete avå les djins ?

Do timp k' dji boutève co al riçujhinne d' èn otel a Sint-Djîle-dilé-Brussele, cwand gn aveut co les viyès cwâtes d' idintité, dj' a yeu ene pratike ki, so s' cwâte d' idintité, c' esteut sicrît k' elle aveut skepyî å Bork [Saint-Hubert].

Mins ele a stî pus spepieuse, et mi vni radjouter ki, po dire li veur, elle n' esteut nén do Bork, mins purade di Pwès [Poix-Saint-Hubert]. Poy, ele mi ramidra co s' d'clarâcion come cwè ki, dispoy 20 ans, ele dimorève a Brussele. Portant, l' adresse divant mes ouys dijheut k' nosse djin, si måjhon esteut eviè les paxhis et l' coûteure del Rowe.

Li Rowe, a dju dit ? Oyi, l' ancyin ptit ban, rebané asteure avou Anderlek. Douvént ki, d' on costé, nosse djin m' cåze di Pwès (ewou k' elle a skepyî), tofjhant ki d' l' ôte costé, ele

n' ouxhe nole sogne do ban la k' elle est po viker. D' on costé, çou n' est nén l' Bork, nén co Atrivå nerén, mins spepieuzmint Pwès. Di l' ôte costé, nén l' Rowe, çou n' est ddja nén Anderlek, mins Brussele. Douvént ene si-fwaite télmint grande adire ?

Nozôtes a Sint-Serwai

Et vo nos cial asteure, nozôtes, a Sint-Serwai. Ene mitan d' nosse coron, c' est des djins d' Nameur ou d' Bodje, k' ont acaté ene måjhon vaici, ou k' î lodjnut seulmint. L' ôte mitan, c' est des etrindjirs (aprume des Trouks) k' ont-st atchté eto leu dmorance.

Les Namurwès et les Bodjwès sepnut foirt bén k' i sont vaici a Sint-Serwai. Mins les etrandjirs ni dirént måy «Sint-Serwai», mins todi « Nameur ». Pocwè nén « 5002 Walonreye », tant k' a fé ?

On direut ki l' no d' nosse vi-

yaedje e leus bokes est pâr haram (disfindou po les muzulmans). Pâr come po les abagants walons ki sont evoye å payis flamind. I n' pudnut pont d' raecenes. I sont todi, come po dire, des djotes [plantes] di pot, ki s' recrestèynut so les docsås des dvanteures [balcons] des måjhons, mins sins s' måy sitichî dvins l' daegn do corti.

Divins l' timp, on skepyive e viyaedje, on fjheut ses pâkes e viyaedje, et bouter e viyaedje, et s' maryî e viyaedje, et ahiver famille e viyaedje, et mori e minme viyaedje. Mins asteure, minme li pus grande pârteye des viyès djins sont foû d' leu viyaedje, motoit dins on coron. Tot l' monde est diswaibyî.

Les troes manires di fé

Diswaibyî, di dj'. Adon, i gn a sacwantès manires di fé avou :

1. On dmeure e ç' coron la. Ons î dmeure, on n' î vike nén. Adon les bans toûnnut a doirmoes [dortoirs], ou minme a moroes. On n' sait ddja nén comint s' lome li plaece la k' ons est. Li lingaedje, les fiesses, l' istwere... del plaece, on n' end a d' keure. Et on passe si timp a pinser, ripinser, et rpinsrès-tu, å bon ví timp et a s' viyaedje la k' ons a vnou å monde.

2. On n' est nén binâjhe d' î

dmorer sins viker. On n' est nén contin di n' nén conoxhe li lingaedje et les uzances del plaece la k' ons a-st abagué, eyet l' istwere nerén. Adon, on saye di displanter l' viyaedje di si efance, et s' l' apoirter dins s' taxhe avou lu, pol riplanter la k' on vike. On n' fwait nén come les djins do payis. Do contrâve : on lzî fwait fé, a zeles, a nosse môde da nozôtes.

3. On saye d' aprinde l' istwere, les uzances... do ban la k' ons a bagué, motoit l' lingaedje eto, et ons arinne les djins did la, et sayî d' esse ene miete del binde eto. Nos beas costés k' ons a d' ôte pâr, on s' endè sieve po

rabeazi nosse novele nitêye. Et pôreut vali k' e viyaedje k' ons a leyî padrî, gn ârè, la eto, des abagants ki front la-djus come nozôtes vaici... veyanmint k' å djoû d' ouy cåzu tchaeke djin est on abagant ene sawou.

Djôr Sfasie, li 19 d' awousse 2013

Des noûmots po dvizer d' çoula

abagant : onk k' arive d' èn ôte payis.

rebanant : onk ki candje di viyaedje ou d' veye, dins l' minme payis

vî payis ou **evoyant payis** : payis di provnance d' èn abagant

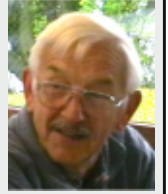
novea payis ou **payis d' ascoye** : payis d' arivêye d' èn abagant

si mete avå les djins : po èn abagant ou on rebanant, fé avou les djins did wice k' il a ateri come s' i sereut onk did zels

Eternâcionâ

Les grandès orayes da Obama

Nén âjhey d' esse prezidint do pus pouxhant payis del Daegne, foiravant cwand vos screts ont stî vindous.

Les ptits efants ni sont nén todî al hôteur di leus tanyons. Po l' côp, dji vs cåze des Amerikins. Cobén, les pus vîs nos ont schapé di Hitler, di ses sôdâds et del Guestapo. Nos lzî rindans gråce.

Mins non pus, leus pouris djonnes nos sujhèt à pus près po vey si on n' les discåze nén, et codjâzer leus tchinisse di CacaColant ou so leus airs di toursiveus.

Ârênt i peu do trover do peket dins leu bwesson d' waeraxhes ?

Nos scrijhans co voltî tot so-riyant : est çki nos n' nos dvréns nén portant dismefiyî brâmint dpus ?

Si dji sorprin on djoû mi vijhén a m' waitî a gogne avou des djumeles, mi pru-

Po m' pârt, dji so Bén contin si les Amerikins, Rûsses, Chinwès, ou co des ôtes sont-st a spioner mes infôrmatikès éndjoles. Dji n' î scrî et cåzer k' e walon ! Fijhoz come mi. I vos vont voleur comprinde et ça va renonder nosse bea lingaedje.

mire idêye serè : è vout i a m' feme, a m' boûsse ou-don-bén a mes fraijhes ? Et si i lyi pudreut l' zine do vni lére mes scrijhaedjes padrî m' dos et schoûter mes dvizes à telefone ? Et corade, k' i rçureut on fel côp d' pî a s' cou !

I nel freut nén deus côps, savoz !

Et nos, les Uropeyins, ki fât i fé avou les Rikins sol dos ?

Nos grands mwaisses vont i groûler foirt assez po lzî fé serer leus grandès orayes ?

Ziré Malet, li 15 d' octôbe 2013

(pol clignete : li seule curieuse ki dji voe voltî, c' est Djowele, li Curieuse Agaesse).

Snôden, li ci k' a

S' i gn a seur on mestî k' est lossu vî k' les tchmins, c' est Bén l' ci di spion. Ci sereut, dit-st on, li deujhinme pus vî mestî do monde, après l' ci des cmeres ki tnèt botike dizo leus camaedjes.

Adon, ki les djins ki sont payîs po çoula fijhénxhe çou k' i fât po-z awaitî tocosté, innmis come soçons, fât i cryî Barabasse po çoula ? Non-fwait, ciete, tant k' c' est les cis do sconte-espionaedje ki trovèt les micros des espions. Inte frés d' mestî, on s' etind co Bén. Mins on bea côp, come Zoro...

Snôden a-st arivé

... sins s' dixhombrier : taiss k' il a Bén dmore 15 djoûs dins ene sâle d' atinte di l' areyopôrt di Moscou tot ratindant k' on lyi drove èn ouxh.

Mins kî k' c' est à djustice, po on drole di pistolet, ci Snôden la ?

On djonne informatikî k' a bouté

po les siervices screts amerikins, li rlomêye CIA. I dveut fé des programes po ricnoxhe les rahoucants mots di tos les lingaedjes, po poleur eployî les dnêyes ki l' adjince riçujheut di tos les waerbeas (tchivâs d' Troye) sititchîs dins les serveus telefoniques di toplin des payis. Inte di zels li ci da Belgacom. Mins ça a fini pa l' disgoster d' insi moussî el veye privêye des djins. Did la si hâsse di discovri l' potêye.

Ey adon ?

Kéne diferince avou davance ? Dins toplin des payis do Tîce-Monde, on sait Bén ki les policîs awaitèt les intelectuwels et les politikîs sconte-redjime. Dispu

discovri l' potêye

ene hapêye, mi infôrmatikî m' aveut espliké ki les rantoeles di soçnaedje [réseaux sociaux] estént li meyeuse des usteyes pol CIA, et k' i n' î faleut mây sicrire des sacwès vormint da sinne.

MINS gn a, asteure, ki tos les posses et gazetes brainut herleme e minme tins. Et les politikîs fé les djonnetes axhârêyes [vierges effarouchées].

Les Amerikins, bons pierdants, s' ont-st escuzé. Les ôtes ont dit k' i faleut fé ene

rîle di boun employaedje des médias pa les siervices screts.

Bawaite ! Kî çki va poleur aler controler des siervices ki dvèt ovrer sins k' nolu nel sâye, ki c' est ça leu definixha ?!

Gueres di dmwin

Guerîs tecnolodjikes disconte ofrixheus preistorikes ?

Kî sotni, kî haeyi, dins l' guere civile di Sireye ?

Les Assadisses, ki spritchoûlèt les djins d' leu payis à sarin ? Ou les revinteus, les islamiveus, todi, ki s' kidujhèt come des sâvaedjès biesses, cwand apicèt des innmis. Ni les voeya-t on nén, so des videyos k' ont racatourné sol Daegntoele, spougnter leus prijhîs, les ameder [castrer], les sgoirdjî, adon-pwis lezî magnî l' foete ? Sapinse Omar Sari - on corwaiteu politike ki dj' aschoûte voltî à posse - c' est çoula li splaca [stéréotype] des gueres do 21inme sieke. Ca, dit-st i, les grands payis, dispu l' bombe atomike, ni s' sârent pus fé l' guere. Dins les emîtrins, les cis moennés pa ene doctrine democratkike nérén. Nén pus timpe ki l' samwinne passêye : deus djins touwêyes dins ene guere assimetrike et l' prezidint si sinti oblidi di fé spitch so spitch po ses miyons d' sudjets.

Adon cwè ? Gn ârè dandjereus pupont d' guere uminne e 21inme sieke. Vos âroz d' on costé

des sôdârs-pilotes-infôrmatikîs ki cdujhnut, di leu buras, des Areyoplanes Sins Moenneu (les rlochés drôms), et caloner leu « cibe » e Pakistan, tot fjhant deus troes « djondous dlérinnmint » [victimés collatérales], divant d' aler rcweri leus efants a scole, et soper avou des vitolets-pistolets et do CacaColan (sapinse a Ziré, cial vizon vizu).

Di l' ôte des costés, des trocletes di revinteus, d' araedjîs po ene metowe ideyolodjeye ou d' anartchisses apicront des cis ki rshonnut did près ou d' lon a leu-z afronteus [adversaires] (blancs, crustins, lweyalisses) et les margougnî a moirt, li pus waeraxhmint possible, divant en aparey fimrece. Djusse come les ofrixheus d' djins âs diès [« sacrificateurs » d'humains] do tins des Mayas ou do trevéns did divant Abrâm.

Ki : po dire li vrayi ou çk' il est, ces deus sôres di sôdârs la ni sont nén noveles. Dispu bele âdje, on-z a accepté les âres à feu po fé l' guere, dabôrd ki

« civilisés ». Ca les Francès, e 1920, vont-st aler stritchî les revinteus rifins, à Marok, avou l' minme gâz-moståde. Es fât bén dihaler des stoks, et ces copixhes la ki ramxhièt dins les montinnes d' Afrike, ça n' vât nén ene fayêye vesse. Les Amerikins ont fwait ploure des bombes à fosfôre so Dresse e 1945 : 30.000 touwés. A mete dins l' live Guinnesse des rcôrds : ni Saddam Hosseyn, ni Bachar li Lyon n' âront seu fé mi

Di l' ôte dilé d' l' assimetreye, les sôdârs francès apicîs pa les revinteus aldjeryins dins les anêyes 1960 estént sgoziyîs [égorgés], nén fuziyîs ou pindou. Les revinteus do Polisario fihjênt co parey avou les sôdârs marokins ezès anêyes 1990, et so les policîs ki dismontît on campmint disfindou a Laayoune, e 2010.

Mins, tot conté tot rabatou, kî çk' endè towe li pus ?

Dins on scret rapoirt des militaires d' avâr ci so les gueres assimetrikes, gn a 1000 côps pus di touwés mon les pôves ki mon les ritches. Avou ça ki : les cis des ritches, les Amerikins, todi,

c' est sovint des abagants stoumulignes, arabes ou aziyatikes, ki vlèt atchter insi leus papîs, oubén des efants d' noers ou d' Nonne-Amerikins ki s' volèt payî l' univ. Râlmint des BAPs (Blancs Amerikins Protesstants).

C' est çou k' i faleut dmostrer.

Lucyin Mahin, li 8 di nôvimbe 2013

Cwâte postale del campagne do Marok (1907-1908), avou mincion : « curêyes di Marokins »

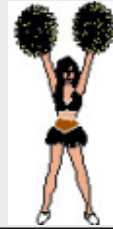
les nôbes dimandént k' on continowe a s' dispetroneur à sâbe et a l' espêye. Tant k' à spritchoûlaedje di sôdârs âs touwants gâz, li tecnike est on sieke viye. C' est les Prûsyins ki l' ont strimé al primire guere daegnrece, metans so les sôdârs bedjes des trintchêyes di l' Izer. On l' disfinda djusse après l' guere... po les gueres inte

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (29)

On eva à Braezi

Dji n' vos sâreu trover les mots po-z espliker çou k' dj' a yeu come sintimints cwand Loucacou a mârké.

Et cwand l' ome e noer a xhufilé l' fén del pârteye, nos avans fwait l' halene âtoû del Grand-Plaece.

Al reflexion, lâvâ, Ptit Louwis n' aveut nén yeu l' tins d' pinser. Mins d' èn ôte costé, i n' aveut nén a s' plinde. Il aveut shû l' pârteye des Rodjes Diâles dissu èn ecran djeyant, à mitan di pus d' troes meye djins et dissu l' Grand-Plaece di Brussele. L' ome aveut revé d' endaler lâvâ po shure el pârteye conte el Crowaceye. I n' aveut pont yeu d' ergrets. Do contraire, on moncea di belès sovances.

- Del foleye, vos di dj' !

Doze anêyes après leu dierin sfwait raploû, les Rodjes Diâles s' ont cwâlifyî po on mondiâ. El ci do Braezi, e-n endalant wangni 1-2 e l' Crowaceye.

Après on cwârt d' eure, cwand Steven Dufour aveut lancî Romelou Loucacou, ki replaecive Bentéké blessî, et k' il aveut stî tromper l' kîpe crowate, ç' aveut stî on moumint d' bouneur. Mins cwand al 38inme munute, el minme Loucacou a doublé e pârtaut d' ès prôpe costé, rola, l' ome end aveut pierdou s' vwès. C' est l' vrayi k' i drachève, mins portant el djoye a spité come ene blamêye.

- Sol Grand-Plaece di Brussele, gn ava des foumidjines ki spitît eyet radmint l' ambiance s' aveut

restchâfé. Les drapeas Braeziliés s'ortît po floter dins l' air. Tertous tchanteut « Nos stans à Braezi, nos stans à Braezi » dins les cwate langues nacionâles. Dins les djins, tertous s' rebrassive. Dj' a co sovance d' ene petite djonnete ki m' a sâtlé à cô...

L' ome n' aveut nén manké

s' raploû, a l' imådje di no-n ekipe nacionale. C' est l' meyeuse ki nos avans djamây yeu.

Po l' ome do djoû, po Loucacou, insi, ça srè ptete les deus pus beas gôls mârqués d' ès càrire.

- A moins k' à Braezi, e l' finâle...

Pitit Louwis, lu, il î croet deur come fier. Fât dire ki l' ekipe est bele avou tos les djouweus ki s' ervovnut dins l' patreye do fotbale, e-n Inglutere. Eyet l' etrinneu, Mâr Wilmots, a seu wârder froede tiesse. Sâf après

l' pârteye conte el Crowaceye, wou çk' il a leyî les djouweus fiesti leu victwere. Dji vou bén ki, conte el Payis d' Wale, gn a yeu on ptit riâtchmint, mins i s' dè faleut doter.

No ptit payis est tolminme classé asteure cénkinme nacion fotbalisse do monde. Di cwè rapâjhî les tinkiaedjes inte les deus costés del Beldjike. Po tote l' ekipe, c' est come on reve di gamén ki s' reyalize.

Asteure, est çki Ptit Louwis eva ndaler à Braezi ? Ça, c' est ene ôte pwaire di mantches. I nd a revé, bén seur. I s' a minme racsegnî. On lyi a parlé di 500 uros pa samwinne. Mins gn a les voyaedjes. El payis est télmint grand k' i fât prinde l' avion a tchaeke côp. Po ndaler a l' otel des Rodjes Diâles, c' est pus tchir. Seur, hin vos : il âront des payizaedjes rapâjhants, on complesse spòrtif avou gof, ténisse eyet pisse d' aterissaedje po èn helicoptere. Eto, i pôront fé del plantche al vwele, do pedalo, nedjî a leu-n âjhe. I gn ârè eto des djacudzis, des spâs (nén des limonâdes, da, des sâles di bagn) et tot çoula dins ene pâjhire airance, avou des massaedjes âzès ôles âs sint-bon. On vrayi haswè a ene trintinne di kilometres di Sint-Pâ (nén Inne-Sint-Pâ, da, mins Saw Pâlo).

Pitit Louwis voet ddja did ci les imâdjes touristikes eyet paradiziakes k' i pôreut ramoenner. Mins po ça...

Jean Goffart, li 16 d' octôbe 2013

Istwere

L' ofinsive Von Rouchtete a Sint-Houbert

La 69 ans, di ces djoûs ci, les Årdinwès alént aveur on drole di Noyé. Et sins bråmint des cougnous al Novelan. On contéve ki l' deujhinme guere daegnrece esteut houte dispu l' liberâcion, e moes d' setimbe. Åy, hê, ti !

Cwand on cåze di l' Ofinsive da Von Rouchtete (ki les Francès lomèt « bataye des Årdenes » et les Inglès « Battle of the Bulge »), on sondje a Bastogne. Mins i gn a yeu des distrujhaedjes on pô partout dins les provinces do Levant.

Dins li dzo, il ont bouté so l' Basse Mouze et Dinant. I gn a yeu des combats a Sint-Oude, Sint-Houbert et Libråmont, ossu bén e vnant k' e-zeralant.

À Bork, a pârti des 15 et 16 di decimbe (intrêye des tropes el Beldjike), cwand les Almands s' ont aprotchî, les civils des viyaedjes ont cmincî a passer dins les rows, vinant pa l' Vå. Tos les cis k' avént fwait del rezistance corént evoye ... et les ôtes ossu. Les Amerikins si rtirént e fjhant sâter les ponts et des bokets d' rote po rtårdjî l' avance des Almands.

C' est li 22 d' decimbe di l' après-nonne k' on tank almand arive pa l' Vå. I dischind disk' e Fond del Veye, i trove on camion ki les Amerikins ont abandné, i tire on côp et l' camion vole a meye bokets.

Diviè meynute, tote li veye est plinne di sôdârs et di dijhines di tanks, sititchî dins les tcheris po s' camoufler. Li Bork est divnou ene moite veye. Pu on civil dins les rows : tolmonde si catche.

Les Almands intrèt dins totes les mājhons vudes et volèt tot, sورتot les draps d' lét cwand il a nivé. Cwand les Almands ont stî arestés a Cele, les Amerikins ont cmincî li sconte-ofinsive et les canons ont tiré so Sint-Houbert disk' å 10 di djanvî. Des djoûs bråmint, des djoûs waire.

Tot l' vicaedje si passéve dins les cåves. Insi Emile Tchalon a vnou

å monde dins l' grande cåve des sours Delesse so l' plaeece do Martchî. Etur les côps, mi pere boledjî cujheut do pwin k' esteut tossu vite evoye cwand il esteut cût. A midi, i dveut leyî li plaeece ås Almands ki cujhént des pwin po les tropes et des tâtes po l' dimegne. Po fiesti l' Noyé, il ont cût bråmint des pâstaedjreyes. Les oficîs ont fiesti Noyé a l' otel des sours Petit e tirant des dijhines di côps d' fizik e l' air ey e boevant l' tchampagne.

Les Borkins ont yeu des rujhes po s' nourri. Ureuzmint, les porvuzions d' canadas estént rintrêyes.

Les Almands ramassént les co-shets et les djonnès biesses. Li coû del djindâmreye esteut leu-z abatwer. Tot çk' i touwént passéve al molinete po fé des sâcisses po les sôdârs.

Mi pere esteut cinsî padrí l' boledjreye. On djoû k' i hierdève, gn a èn Almand ki mousse e ståve disk' å fond, i voet deus coshets catchî pa des djåbes di strin. I mousse foû sins rén dire.

Mi pere dit a m' mere d' aler houkî li vijhén k' est botchî. I vént sonner les deus co-shets et, ci nute la, dji l' avans passé a fé des tripes, del tiesse pressêye, do pâsté, a ctayî des coisletes et mete ût djambons e saloe. Cwand l' Almand les a volou vni cweri : « *Ou couchon, mossieu ?* » « - *Camarades a vous qui les ont pris* », dit-st i m' pere, franc come on tigneus. L' Almand a tourné ses talons et sôrti sins rén dire. C' est todi deus ki n' ont nén yeu.

Avou l' peu et les bombårdumints, i gn aveut li froed : il a nivé dijh djoûs å long et li termomete a dischindou disk' a moens 20 po rmonter do djoû a moens 5. On sofrixheut do froed, mins nozôtes, dj' avéns l' for. Les vites n' avént pus d' cwåreas. Li werene di nosse magazin aveut volé a meye bokets. Ene avion aveut lâchî ene bombe sol mājhon do Pinte Redouté et i n' è dmoreve rén.

Les Almands n' ont touwé nolu, et li 11 di djanvî, cwand dji nos ont levé, gn aveut pus èn Almand dins l' veye. Il avént levé l' camp del nute. Il avént leyî des menes tot l' long des routes et troes Borkins pressés do moussi foû ont sâté et stî touwés : onk dins les bwès d' Atrivå et deus addé li tchapele Sint-Rok. Èn ôte Borkin, k' alève ovrer a Libråmont e velo, a potchî ossu. Mins blessî, il a stî sognî pâ Amerikins et a schapé.

Kession : Kî çk' a liberé li Bork sins tirer on côp d' fizik ? Oubén les Amerikins ki vnént d' Pwès ? Oubén les paras francès ki vnént d' Atrivå ?

Mimile Pêcheur, li 15 d' octôbe 2013.

On rovyî instrumint d' muzike

Li basse à s pîs

Vos nel savîz dandjreus nén, mins ça egzistêye beazebén. Et c' est èn instrumint edvinté pa des Walons. Avou l' sacsofone, ça fwait deus trovas po les muzikeus ki vnèt di nosse pitite patreye. Vive nozôtes et les tchéns d' tcherete !

Dji pinse k' i m' vos fât raconter ciste istwere la did deus costés : mes sovances, et l' costé istorike.

Costé sovances

Adon, nos alans comincî pa les sovances di m' djonnesse. Djusse après l' dierinne guere, cwand c' esteut l' dicâce (ou l' fiesse del pârotche, infén), mes parints alént danser.

Dji doe dire po comincî ki m' popa esteut muzicyin. I djouvéve del clarinete dins l' årmonreye do viyaedje d' Inguezêye, k' est ene miete âdzeu d' Nameur. E ndalant amon Poskin, i djheut ene fråze ki m' a todi dmoré dins l' oraye :

« Ronflez, les basses ! » Por lu, c' esteut insi ki l' fiesse comincive. Mins por mi, ça n' voleut rén dire do tot.

Brâmint pus târd, cwand dj' a comincî a djouwer del guitâre, dji lyi a dmandé çou k' i vleut dire avou ci spot la.

I m' a espliké ki les djouweus d' årmonica [accordéon] - i djheut todi e riyant « les cis ki saetchèt sol mete céncwante » - avént èn ôte instrumint k' i metént al tere po djouwer avou leu pî. Avou ça, i fjhént des notes come avou ene contrubasse po refoirci leu djeu. Dji n' a djamâ savou k' ça, et dji n' saveu nén a cwè k' ça rshonnéve.

Des ans et des ans ont passé. On djoû k' dj' aveu djouwé avou Djan, on vî soçon muzikeu ki dj' conoxheu dispoiy Bén lontins, nos câzént di totes sôres d' instrumints d' muzike tot boevant ene

bire. Tot d' on côp, mes sovances di gamén ont rivnou, et dji lyi di, tot biesmint : « Mi, çou ki dj' vôreu Bén vey on

djoû, c' est ene basse à s pîs. »

Dire k' on s' kinoxheut dispoiy pus d' cwarante ans, et k' dji n' lyi aveu djamâ câzé d' ça !

A poenne aveu dj' ricloyou m' boke k' i m' recasse, sins pâpyî : « Dji sai Bén ou çk' i gn a co ene. Dimwin, dji vs telefonrè. » Mi, d' on côp tot cou dzeu cou dzo, dji m' di k' i m' fwait aler et k' il est ocupé a m' è tcherdjî ene boune paltêye. E Bén nonna, mes soçons. Li leddimwin, i m' telefonéve po m' dire : elle est co dins l' gurnî. Dj' esteu sbaré. « Est çki vos pinsez k' i mel vindrènt ? » « Kécfeye ! dj' elzî va dmander »

Li londmwin, mi soçon mi rte-

===== ==>

Florant Dumont, di Han-so-Sambe ki djowe so ene basse à s pîs Vassart (foto Ph. Luyten, 1913)

lefone. « I sont d' acoird. Seulmint i gn a ossu l' årmonica, k' est la avou dins s' boesse di bwès, et k' aveut stî atchtêye e minme tins po leu erî-grand-pere. »

Nos avans fwait martchî. Dj' a ratchté les deus, ossu noers di poussire ki des rschurepots. I n' fât nén rovyî k' il avént tos les deus dipus d' cint ans, et swessante di gurnî. Dji les a dismantchî, rinetyî, rimetou a noû. Adon, dj' a-st evoyî les fotos à s djins, k' estént fén binâjhes.

Mi, dj' a sondjî a m' popa ki n' est pus la. K' est çki ça lyi âreut fwait plaijhi di schoûter ronfler ci basse la !

Istoricmint

Cisse drole di djéndjole la a stî fwaite pol prumî côp a Nameur, rowe di l' Andje, e 1894. Li ci ki l' a-st edvinté aveut skepyî a Wepion e 1858 et fé s' dierinne bâte a Nameur e 1901. I s' loméve Joseph Alexandry.

Cist instrumint la, k' est vraiymint ene edvencion del Basse Sambe, permeteut à s djouweus d' årmonica d' awè èn acpagnmint Bén sotnou come avou ene contrubasse.

Willy Marchal, e moes d' nôvimbe 2013

Li grand rnetiaedje

Ayir, cwand dj' a rintré a m' mâjhone, dji n' m' a nén rindou conte ki nos avéns yeu les robeus.

Tote li bedreye, tos les mousmints estént stârés pattavå l' tchambe

67

Mi, dj' a biesmint pinsé ki m' feme aveut-st ataké si grand rnetiaedje do prétins.

El mestî k' on n' î est mây dins s' toirt

Birdjite, est i possible !? Vos voloz candjî d' mestî ?

Et pocwè don voleur intrer e l' police ?

C' est simpe. C' est vos k' î a todi råjhon.

Vaia

59

Mins l' ci ki lzi dveut fé l' cazaedje n' a nén vnou !

Li sudjet, c' esteut « kimint recoraedjî les scolls ki mancut trop sovint ? »

Ayir, ene saki alève vini dins s' sicole po lzi fé ene conferince.

Dj' a on sogon k' est ben discoraedjî, mwaisse di scole et

Dire et fé, c' est deus

End a atou d' mi ki n' arent k' do 0,5 åcint po gou k' est del compurdixheure.

Binreus k' nos n' avans nén a mete des sfwaitès etiketes dissu nos cerveas.

A pårt les cis d' redjime il pus sovint, c' est do 45 åcint

Dins l' ewalpaedje des froumaedjes, i nos metnut l' åcint do crås k' i gn a divins.

L' åcint des enocins

L' ahan do pwès des ans

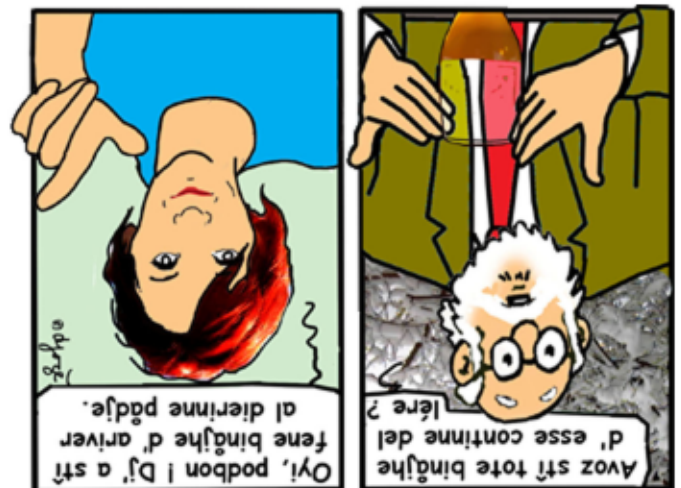
Disbâtche

Mins c' esteut pol walon, savoz !

En djâzez nèn dins l' vude

El raedje di lère

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 23 (rawete al Rantoele l°68 di l' ivier 2013-2014)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Les Grignous

Li dierin roman ki vént d' rexhe å Muzêye do Pårlaedje e l' Årdene, c' est co on miråke di pus a mete å credit des disfindeus d' nosse lingaedje.

Li mwaisse modêye a stî rtrouvêye dins les cayés do Singlé (li sâvaedje no da Gaston Lucy), wårdés pa Louwis Baidjot. Pire Otdjåke a don polou aveur dizo les ouys deus sourdants, avou li riscrîhaedje da Yves Jobelin dins s' sillabusse « Œuvres complètes ». Cisse modêye la aveut stî riscrîte e pre-rfondou pu e rfondou so l' Aberteke e 2004. Mins nén ene des cwate modêyes n' esteut e Feller. Gn aveut don co des mantches a mete po prezinter li modêye k' a rexhou so papî å Muzêye do Pårlaedje e l' Årdene.

Cial, nos vos rprezintans li modêye e rfondou, ramidrêye po l' ocâzion.

Li crime di Djimbe

Nén lon do Belin, å Fayi [*Haut-Fays*], i gn aveut on djonne here d' ene vintinne d' anêyes k' esteut e scole a Bastogne. I djheut k' i vleut-z esse curé et i vneut passer ses grandès vacances so l' Årdene. I vneut al campagne po s' dispierter on pô amon les sinnes. Ciste anêye la, il aveut tchoezi l' viyaedje di Djimbe, eyou çk' il aveut del parintêye.

Ça fwait k' on bea djoû å matén, e s' por-moennant par ci par la, i s' a cmoenné viè ene pitite cinse pierdowe dins les virêyes di Djimbe, k' i gn aveut deus viyès djins et on ptit gamén ôrfulin d' shijh ans ki dmorént la. Li djonne ome, a on metou moumint, a etindou des cris d' efant el måjhon et les bawiaedjes do tchén, mins l' ouxh parexheut seré.

Il a toké mins nolu n' a respondou. Les cris ont rcomincî et on n' voeyeut nolu. Adon, li studiant a fwait l' toû del måjhon, pu il a waitî pal vite. I gn aveut pont d' batantes mins on stocaesse griyaedje. Adon, il a veu on ptit gamén avou li tchmijhe plinne di sonk, et s' grand-pere ki tneut l' bresse di s' feme. Et les deus bodjént nén. Li studiant a criyî après l' gamén k' a rieu peu. Li djonne ome aveut peu ossu e s' dijhant:

- Dji n' sai nén, mins dj' a dins l' idêye k' i s' a passé åk di mwais cidlé.

I waite âtoû del måjhon et i voet deus omes k' ovrént dins les tchamps. I ls a houkî. Et

cwè çk' il ont veu ? Les deus vîs estént moirts, plins d' sonk et tot aveut stî volé. L' ouxh d' intrêye et co l' vite n' avént nén stî foircis po-z intrer el måjhon.

Les troes omes, cwand il ont yeu veu ça, ont fwait çou k' i faleur et l' djustice a arivé dabôrd docô. Il ont sayî di dmander cwè a l' efant, mins on nd a rén seu tirer. Ki ça infén : Il a raconté k' on l' aveut fwait coûtchî foirt matén, kel plouve tapéve às vites, k' i gn aveut on foirt vint, k' i s' aveut rewoeyî å dbout d' on moumint. Pu il a co dit k' il aveut etindou si grand-pere câzer avou des djins. I gn aveut, a-t i dit, ene feme avou l' binde ki câzéve. I câzént del plouve.

Li gamén a volou waitî kî k' c' esteut, mins i n' les a nén rconoxhou et i s' a redoirmou. Å matén, cwand i s' a rewoeyî, il a veu ki l' solea esteut ddja bén tchôd et ki s' lét esteut tot frexh di « rodje aiwe ». Il a volou rewoeyî si grand-mere mwintes côps, mins ele n' aveut nén rmouwé, a-t i co dit.

Come les deus vîs ni s' volént nén lever, li gamén a yeu peu et i s' a metou a tchoûler. Et ça fwait k' c' est a ç' moumint la k' li studiant a toké al vite.

Ci crime la rishonnéve foirt às cis k' avént avnou dins l' payis dispu kékès anêyes.

Les viyès djins djhént: « Ki l' Bon Diu les pûnixhe béntoit et co puvite, ces baligands la ! »

Mins e-n atindant, i corént todi sins esse conoxhous.

Comintâres sol crime

Cwand l' cinsî d' Dâvdisse a yeu fini d' câzer, li Djâspârd dit insi e levant les mwins e l' air, come po-z è prinde a temoen l' Grand Mwaïsse :

- I gn a nén a dire, c' est a nd awè peu, di tos ces crimes la. Et on l' pout vey : i sont tertos fwais pal minme binde. C' est co zels ki m' ont ataké dlé Mouzaïve po m' prinde li pô d' sôs k' dj' aveu el potche. I gn aveut minme ene feme avou zels. C' est ene adjeante. On dit dins nosse payis k' i s' tinèt dins les tienes del Simwès et dins l' trô des Nûtons a Djedene. Et la pocwè, tinoz, k' on n' les sait prinde.

Djusse a ç' moumint la, i gn a intré l' vî Djâke, k' aveut stî adjint d' police après Dinant. Il esteut ddja vî et il aveut rivnou fini ses djoûs a Djimbe, ki c' esteut s' viyaedje. Cwand il a seu, e schoûtant câzer les ôtes, di cwè k' i rtournéve, i dit insi :

- A ! vs câzez do crime di Djimbe ! Pôve laid pere Puscot, va ! (Paski s' pere esteut parint avou les deus touwés ; c' esteut d' ses parints et minme des toprès-parints ; li viye feme esteut si matante-tâye [*grand-tante*].- Pôve laid pere Puscot, va ! Lu k' aveut todi rmetou po-z aler rvey co on côm, divant li fén, si bele-sour. Il a falou k' il î laiye li hozete [*qu'il décède*].

E-z etindant câzer l' vî Djâke, les Djâspârd, ossu vite, ont dit:

- A ! c' esteut les Puscot !

Mins dins les cwate ki vnént d' dire ci no la, i gn a ene ki ça lyi a fwait âk. Dji vlans câzer del pus viye des bâsheles Djâspârd. I l' a falou ashire so ene tcheyire. Elle a manké d' rouwer djus. Ele ravâdève des paroles sins shûte et a n' nén sawè comprinde. Si mere (li grande cocrecire) don, come ça, a dâré sor leye. Si pere lyi a aclapé si mwin sol boke pol fé taire, et i l' ont poirté dins ene plaèce a costé. Les djins k' estént la ont bèn stî sbarés d' vey ça. Ele n' arestéve nén d' somadjî, ele teguève [*haletait, gémissait*]

télmint foirt k' on l' etindeut did sol rote.

Les Djâspârd ont stepé evoye

Cwand l' bâshele a stî evoye dilé les ôtes, li Grande Cocrecire dit insi às djins k' estént la - et ele lezî dit come ça e breyant :

- C' est on rude côm po leye, alez, a nosse gamene !

- Comint ça ? k' i dit l' cinsî.

- Sondjîz don, k' ele dit li cocrecire. Dji vs va dire on mot ki dit tot et ki refrume tot. Come vos l' savoz, et tolmonde li sait sol payis, nosse bâshele a yeu, l' ôte djoû padlé l' Rivaedje, l' ocâzion d' sâver l' veye à djonne Puscot k' âreut nd alé d' ene fâsse fwins si dji n' avéns nén stî la po l' sicouri. Et ladsu, li djonne ome s' end a prins por leye et i s' ont prometou l' mariaedje. Et, compurdoz, ciste afwaire la, ça l' a tote ri-tourné.

Dijhans ki c' esteut ene espli-câcion bèn simpe - dji dirans bèn naturele - kel viye cocrecire dinéve la às djins.

Mins, so ç' tins la, li pere Djâspârd et s' valet câzént avanmint [*à voix haute*] po-z espaitchî les djins d' comprinde çou kel comere ramtêve dins s' five. Ele dijheut tot l' tins :

- Pôve Djan, pôve Djan, et mi, et mi !

Al fén, li vî cocrecî a houkî s' feme dilé lu. Elle esteut neyeye di souweur. Il ont tchatchiné on moumint zels deus, kékes minutes, pu li comere s' a tai. Après awè co maltoné on moumint eshonne avou si ome, li viye cocrecire a rivnou dins l' coujhene, pu elle a dit :

- Po k' i n' ploût pus, dji nos vons rmete e rote.

Il esteut bèn dijh eures al nute et l' tins esteut co al plouve.

E voeyant ça, li cinsî d' Dâvdisse lezî a co dit: - Dimorez à moens cidlé co on djoû u deus po leyî al comere li tins di s' rawè.

- O ! merci, k' ele dit li cocrecire, vs estoz bèn oniesses tertos, mins come dji cnoxhe mi bâshele, dji so seure ki l' grande air et roter ni plèt ki lyi fé do bèn et li rmete so pates. Ces djonnes la, voeyoz, ça toume vite. Ça si rmete vite ossu. Dins cwate pitites

eures, dins l' estat ki dj' estans, dji serans rintrés a l' cinse do Belin.

Dj' avans dit pus matén kel cocrecire esteut desfiyante. Ebén, sol voye, cwand il ont ralé, ele lezî a dit k' s' i câzént d' ces afwaires la, di n' è câzer ki bén bas ey e terén discovrou. Dins les bwès, i n' câzént ki del plouve et do bea tins come on dit.

Ene munute après kel viye cocrecire a yeu dit « dj' ervons », li comere a rezhou del tchambe. Elle esteut sotnowe pa s' pere et s' fré. Elle esteut ossu blanke k' ene moite, sins sawè câzer. Ele si tinkyive po rexhe et putete s' arester. Les ôtes ki voeyént ça l' ont vitmint haetchî evoye et cwand elle a passé l' soû d' l' ouxh, ele s' a aresté, et elle a volou câzer, mins pont d' son ni lyi a rezhou do gozî.

Cwand il ont yeu stî evoye d' on moumint, li shijhe a rprins amon l' cinsî et elle a bén duré disk' a meynute, et les djins n' ont câzé ki d' ça, disk' al fén. On-z î a vanté li viye cocrecire po s' saedjesse, li djonne po l' djesse d' awè sâvé èn ome et on-z a plindou bén foirt li pôve laid Puscot. Li cinsresse dijheut insi:

- Crinme d' oniesses djins k' tos les

Djâspârd ! Ça m' fwait âk di les vey ndaler a ces eures ci dins les fâs tchmins. Ça nos âreut fwait plaijhi k' i passénxhe li nutêye e nosse mâjhon.

- Ça, c' est l' vrai, k' i dit l' cinsî, mins dji n' m' esplike nén bén leu depârt, ni l' vraiye câze di ça.

- A ! Ebén, dji m' l' esplike bén mi, k' i dit l' vî Djâke. Come ancyin adjint d' police, dj' a yeu âjhey a comprinde l' afwaire.

- Comint ça ?, k' i dit l' cinsî.

- Pa brâmint des fwais et des paroles ki dj' a plou etinde, et co on còp pa des fwais k' dj' a rmarké avou zels.

- Djans, k' i dit l' cinsî, di nos çou ki t' a si foirt frapé dins leu manire di fé !

- Non, k' i dit l' vî Djâke, dji tén ça por mi et dji n' è câzrè k' a kî d' droet.

Et ladsu, li vî adjint a rezhou.

Li cinsî Burnot et s' feme ont yeu bea tuzer. I n' ont rén seu comprinde às preyambules di l' adjint. A ! Dijhans l' ossu ! Si l' vî Burnot âreut yeu des dotes, ci n' est nén a s' feme k' i s' end âreut yeu vanté. !

Gaston Lucy divins : Œuvres complètes, rifondaedje : Lucyin Mahin & Pablo Sarachaga.

L'inwîye

Su l' pèrèt do Samson, on pècheû qu'èsteûve jusse bon po touwer on pèchon dins on tonia, brèyeûve d'oyu pièrdû s' timps po rin.

« Vos m' richonez », di-st-èle l'inwîye qui passeûve pârlà.

« Vos r'choner ? Comint ça don, vos ? » rèspond l' pècheû.

« Oy', ô, vos-èstoz eûreûs come on pèchon dins on bouchon di spènes. »

« Èt poqwè èstoz disbautchîye, don, vos ? »

« Dji vôreûve si télémint bin voyadjî. Dj'a vèyu qu'i-gn-aveûve on " Club Mèd " do costé dèl Mèr dèSargasses. À ç' qu'i parèt, on-z-i fait brâmint dèS rèscontes vèla. »

« Bin, i-gn-a brâmint dèS pèchons vèci èto », di-st-i l' pècheû.

« Oy', ô, mins vèci, nos-èstans à Ton ! One inwîye à Ton ! Dji n' so nin d' famille avou zèls, mi !

« Vos v'loz voyadjî ? C'è-st-aujîy, ça, savoz. Choutoz m' ! : one miète pus lon è Moûse, purdoz su vosse drwèt costé, adonpwis, c'èst todi pad'vant vos jusqu'à l' grande basse. »

Èt vola noste inwîye èvôye, d'abôrd.

Brâmint pus taurd, do costé d' Dinkèrque, nos r' trovans noste inwîye pindûve à l'anzin d'on pècheû. Qwè ç' qu'i va fé avou ? « One inwîye au vèt' ».

Vola l' fin mot d' l'istwêre :

Ni comachoz nin : « one inwîye qui voyadje po s' mète au vèt' » èt « one inwîye au vèt' ».

Hervé Jehaes, djulete 2013, timp do stadje di scrijhaedje di Fâ-les-Tombes

Les deus houyeus

Les deus omes rotént sol trotwer tot drenés. A l' aleure k' il avént, i n' aveut nole dotance possible.....c' esteut des houyeus !

I croxhît l' walon come on n' el fwait pus po l' djoû d' ouy et pâr k' i djâzît d' femes, on î aléve nén pa li dzo do coyî !

Li pus grand fougéve li pupe k' i resprindeut cwand i faleut : « Rén d' té ki l' Lamâtche » dijheut i a l' ôte, « li Lamâtche 13, il est pus tene ».

« C' est l' vrai » respondeut i l' ôte, ki racontéve k' aveut todi pus mâlâjhey do tni l' côp tote ene poizêye sins haetchî on côp !

C' esteut l' vrai ossu k' ene feye lavé et rmoussî, li prumî ovraedje c' esteut do stamper ene bone pupe. Ca di ç' tins la, li cigarete n' esteut boune ki po les blancs-betchs ou po les Flaminds.

I djâzît pâr tot ndè riyant, tot s' tapant so les gros d' djambes, d' ene hertcheuse, li feye da Djhan Cotchet, k' s' aveut leyî rafûler troes côps d' e-n erote el viye voenne padrî l' rezieve d' avoenne po les tchvâs. Et k' on l' oyeut braire troes voyes pus lon et deus astaedjes pus hôt et pus bas !

Les deus omes si loumént Pâ Cwepî et Djhan Grindôr. Vint ans... vint ans k' estént eshonne e l' ekipe da Tchârlî. Vint ans. Po cmincî, à Gosson 2, après à Horlô. Tertos passés al voenne !

À Gosson, wice ki l' poussire ni spârgnive nolu. Li poussire et l' gâz. I faleut tni l' ouy sins lâchî on seu moumint.

Après, à Horlô, wice k' on flatchtéve e l' aiwe d' à matén disk' a deus eures, k' on nd apicive les pîs tot bleu a foice d' ovrer a pîs dschås !

Asteure, les deus omes prindént l' voye d' amon Libert. Amon Libert, valet, wice k' on vudive li pus clapant des pekets et wice ki les plats-cous estént plins disk' a rascaré. Amon Libert ossu, wice k' on aveut l' pacyince do ratinde li Sinte-Toutche po vs fé vosse conte !

Àd divant d' mon Albertî, li toubakî, Cwepî moussa e botike. L' ôte, Grindôr, s' ala ashire on pô pus long, al Pire do Negue.

À moumint k' Cwepî sôrtixha foû do botike, i lyi prinda ene tosreye ki manca del fé sofoker ! Li rodje lyi esprinda tot l' vizaedje et ses rins n' arestît nén dè monter pu do ridschinde al dijhûtinme araedje. Po fini, i raetcha sol trotwer, câzu so ses solés ! On raetchon tot noer, avou on filet d' sonk e mitan et del same tot âtoû.

On boket di s' coir maxhî avou on boket do beur !

Dj' end a co veyou après toplin, di ces raetchons la d' houyeus. Mins ci-la, dji n' l' a mây polou rovyî.

Cénk samwinnes après, Djhan Cwepî dschindeut li « Bordelais » pu l' rowe Tchifes-d'-Ôr. Et prinde li rowe e di l' aite... inte di cwate plantches.

Richard Joelants, li 15 di decimbe 2007

Canons

air 1 : vent frais,
vent du matin

air 2 : mon coq est
mort

Li schoice-vint

Ti l' vint, ti li schoice-vint,
Ti ki skete li copete des sapéns
Cwand k' bijhele, ti hagnes, ti
hoûles et ti shofeles
...vint, ti li schoice vint...

Nosse cok est moirt

Nosse cok est moirt, nosse cok est moirt.
L' cok est crevé, l' cok est crevé
I n' tchantrè pus mây coutcoulou-
couloudjoû (2 côps)
Coutcoulou-coulou coutcouloudjoû (2 côps)

Pate a pate

A çk' on dit, ene pate di robete poite tchance.

Dji sai bén ki m' popa ndè wårdéve todi ene dins l' potche di s' cazake

Ça fwait k' il î croeyeut, dabôrd ?

Nonna. C' est po cwand moman lyi vleut haper des cwârs : k' ele pinse î sinti ene soris.

2013-2014 edyrg & Edicions Li rantoele

18

...et fini pa comprinde
gou k' i djheut padri s'
cou cwand ele rilicteve.

Dj' a rade tot saizi,
Si noere aidante di
meskene des "tites-
services" s' a metou
à walon...

Ayir, cwand dj' a narive
il ayeut co
l' saeyea
dissu
s' tiesse.
Tot pat,
a m' mâjhone, gn ayeut
l' vijhén k' esteut so
d' mannete alwe.
s' pavéye, digotant
dissu

Çâzez po vos bén fé comprinde

...« agu... agu » dissu
l' tåvlete di s' popa.

...et m' dire ki
m' pittit-fi, ki n' caze
nen co, vineut di scrire
ses prumis mots...

Em bele-feye vineut
di m' telefoner,
tote fine...

Ayir al vespreye,
dj' a dmoré lontins,
tot metch.

L' ipad et patate! dins les pates

Frut po frut, ça candje tot

Tot boevant
(nén dpus k' i n' fât),
ABEL TOTLARVI
vos cåze

Viyès tecnikes

Les truffes

El Rantoele l° 50, di l' esté 2009, Serge Fontinne - li Bon Diu el mete e l' potche di s' djilet - nos aveut ddja espliké sacwants pratikes a vey avou l' trouflaedje. Vo rcial des ôtès sincieusès esplikêyes d' èn ôte fagnård.

Les cenes k' on trove e nos contrêyes ont cmincî a s' fôrmer après l' dierin trevén às glaeces, dj' ô bén, la a pô près 10.000 ans.

Po-z aveur del troufe, i fât enere tere ki n' lait nén passer l' aiwe, et i fât del plouve dipus ki li svintaedje naturel del fagne.

Les plantes ki vont divni del troufe, c' est brâmint les mosseas d' fagne ou blancs mosseas [*sphaignes*] et les tchetous ou tchitchoûles [*linaigrettes*].

Les mosseas d' fagne crexhèt pa l' copete, et morèt pa padzo, sins mây s' arester. C' est insi dins totes les vraiyes fagnes, todi metowes so des hôteurs.

Li waire d' occidjinne et li surté des teres fwait ki l' dismantchaedje tchimike des moitès raecenes est mâva. Adon, estô d' produse di l' oumire [*humus*] ordinaire, li disfihaedje des plantes, c' est çoula ki prodût del troufe.

Li crexhâjhe do lét d' troufe est a pô près di ON milimete l' an. Ezès pus profondès plaeces, el Hôte Fagne, les hoteas d' troufe [*banc tourbeux*] sont 7 a 8 metres sipès. Mins on n' troufele djamây ki so 2 metres di hôt.

Et, si l' terén est pâr trop plat, on va co moens fond. C' est çou k' on lome les platès fosses.

Istwere del troufelreie

On vout k' on âye dedja trouflé el Campene viè 1300, mins çoula n' a nén stî prové. Sol Fagne cwand

dji di « fagne », comprindoz li payis k' on lome oficirmint « hôte fagne », - on est seur ki les troufleus et troufelresses estént e l' ovraedje e 16inme sieke poy k' i dvént rinde li déme al Principâté di Ståvleu Måmdey (papîscrit di 1584).

Pocwè a-t on cmincî a troufler ? Paski l' bwès cmincive a esse râle. Pocwè ? Paski des hopeas abôminâbes di bwès ont stou tcherbinés po l' industreie do fier.

Li trouflâjhe

On n' atakéve nén divant l' 10 di may, a câze des dierinnès djalêyes. On leyive ouve li 10 di djulete po fé l' fenâjhe. Sol tins do fenâmoes - el Fagne, c' est l' moes d' djulete et nén l' moes d' djun, a câze del hôteur âdzeu del mer - les truffes polént co souwer so l' aire di setchixhaedje. Après l' fenâjhe et disk' e moes d' octôbe, on ramoennéve les truffes e s' mâjhon.

Divant tot, faleut apontyî ses usteyes. Li pâle di troufleu, pus longue k' on locet d' corti, diveut esse shinmêye come on ræzoe (rivoeyoz lu so l' imådje del Rantoele 50). Faleut co ene berwete. Li schåle, leye, poleut co esse aboctêye so plaèce.

Arivé el troufire, faleut apontyî l' fosse. Aprume netyî tot çou k' aveut toumé et k' esteut dibrôdlé [*émietté*]. Soyî [*faucher*] les yebeles so tote li plaèce di setchixhaedje. C' est l' souwaedje k' i lyî fât li pus di plaèce. Po ene fosse 2 metres hôte et 15 metres lådje, i fât 40 metres di parfond.

Adon-pwis peler deus spe-xheurs di wæzons sol copete. Li troufleu plantrè (si dresrè) ladsu.

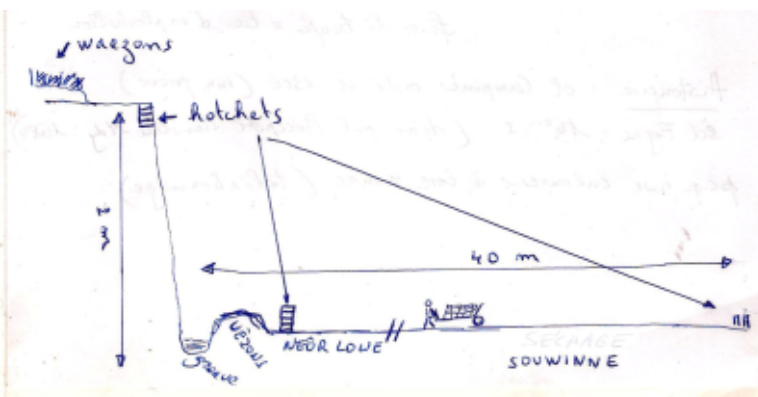
Sins rovyî di rilever les grâves. C' est les ptits fossés k' i gn a â pî do meur di trouflaedje. Tchaেকে vijhén doet dissognî [*veiller à*] ki l' aiwe court pus lon. C' est foirt impôtant, et calfeye, ça amoenne des bretes inte troufleus.

Côper et berweter

On gripe dizeu po côper tot l' long, verticålmint, avou on pô do talus [*légère inclinaison*]. On rvént â dzo pal schåle, et côper a plat troes feyes on hotchet (brikete) 7,5 cm sipès. On lét d' côpaedje fwait 30 cm do dzeu viè li dzo, çou ki fwait don cwate sipe-xheurs di brikes. Avou l' cwatrinme côp d' pâle, on ramasse les 4 hotchets sol

pâle, et les mete padrî lu so çou k' on lome li noer lowin [*petit lieu noir*].

Vént adon l' tou des berweteu(se)s ki dvèt emoenner les hotchets sol souwinne. On foirt ome pout poirter 24 a 28 hotchets. Ene comere 16 a 20. I fât cmincî tot â fond do l' aire di

Asteme : li schåle del souwinne (40 metres, pitit berweteu) n' est nén l' minme ki l' cene del fosse leye-minme (2 metres hôte), come li mostere li sene // sol lene di tere.

setchixhaedje, çou k' est londjin å cmince, ca i fât berweter so 40 metres. Pus çk' on rimplixh li souwinne, pus çki c' est tot près.

Les hotchets sont dressîs onk a onk so trintche, avou èn inte-deus po l' air. On passe si mwin a plat po les listrer, et les rinde insi impermeyâves. Ele vont dmorer insi kékes djoûs a kékès samwinnes. Adon, on bastixh des amonturons (cwate sol trintche do ptit costé + ene tchape). Après, on monte des « cro-

pets » ou « gros monts » ou « grands hôts » ou co « sôdârs ». Les hotchets sont maçnés a plat, a vûs djonts [sans se toucher], po fé ene copale [cône] a môde di tchetoere, mins ki l' copete dimeure vude (loukîz so les viyès fotos).

Tcheriaedje

Del fén d' awousse å cmince d' octôbe, sorlon l' tins k' i fwait. On lzès tcherdjive so on tchâr âs schaletes râyî pa onk ou deus boûs atelés å tamon

oubén al crustale. On tcherdjive avou des resses (banses). On pleut tcherdjî 1200 a 2000 hotchets sol tchâr, d' après l' voye. Calfeye on n' prindeut k' ene dimeye tchedje pol moenner a ene pus setche plaeece. Pu l' distcherdjî, pu l' ritcherdjî avou ene ôte dimeye tchedje. Ça fwait k' on n' fijheut djamây pus ki deus voyaedjes par djoû.

Manfred Lejoly, pol pormoen-nåde dins les troufreyes di Li-bin, li 14 di setimbe 2013

Noveas lives e walon

Nos vos prezintans li roman istorike da Gaston Lucy, k' a vudî e moes d' octôbe (loukîz on boket p. 11-13). Pu deus rexhaedjes di 2012, des ratournaedjes di vîs rlomés lives sicrîts e-n inglès.

Les Grignous

Cotoû istorike

Les Grignous, istoricmint, c' est on pârti ki s' a revinté [rebellé] disconte do Prince-Eveke di Lidje l' an 1656. L' ôte pârti, ki sotneut l' Prince-Eveke, si loma les Tchirous, paski leu noer et blanc mousmint les fjeut rshonner a des gris hossecou, k' on lome eto « tchirous ».

Nén marvoye ki sacwants bandiys fouxhénxhe lomés parey. C' est insi k' on-z aveut spoté ene famille del Grande Louwate [Louette-Saint-Denis] dins l' payis d' Djedene el deujhinme mitan do 18inme sieke. Do tins do Vî Redjime, dabôrd.

Leus mwais côps, i lzès fjhént dins l' payis di Smwès, sol conteye d' Orcîmont, disca so l' Ârdene francesse. Mins i vnént ossu disk' a Djimbe et Waji, des teres lussimbordjwesses, adon. Alez s' vey dins vos lives d' istwere si l' conteye d' Orcîmont esteut co avou les Francès del dutcheye di Bouyon ou avou les Otrichyins del dutcheye do Lussimbork.

C' est ene istwere ki l' Gaston Lucy aveut rtrouvê tot cwerant amon les viyès djins, ca gn a rén di scrîtu ladsu.

Dijhêye d' ene lijheuse

Vocial li conte-rindou foirt préjhiveus, d' ene lijheuse, Djowele Spierkel.

Dins l' lingadje dès djins qui causent l' walon, gn-a pont d' mot superlatif. I dîjenut : « c'èst bin », « ç' n'èst nin co là si mwais », « dj'inme co bin », « c'èst deûs côps rin »... C'è-st-insi qu'il èst, l' Walon ! Sins grandiveûseté po twartchî s' proficyat' ! Tot l' contraire d'one grande gueûye, parèt !

Come dji so-st-one arèdjîye, dj'a skèpî insi, dj'a bin do mau avou ça, mi !

Insidon, dj'a lî « Lès Grignous », mès djins. C'è-st-on lîve da Gaston Lucy. I vint d' rèche foû do Muséye dèl Parole è l'Ârdène.

Non di diâle ! Li préface - sicrite par Piêre Otjacques - c'èst d'dja tot suke po-z-assatchî lès copiches ! Èt, do côp qu'on-z-è-st-au prumî chapite, dji vos l'acèrtine, on vòreut d'dja bin yèsse au dêrin, télemint qui l' fauve èst plaîjante. Dji vos l' pou bin dire, chaque mot, chaque frâse, c'èst come on-èssôrçuladje !

Quénès rûses po d'mèrer paujère avou on sifaît conteû qu'a l' dâr di v's-amûser.. Pont d' doutance, ça chôpîye sès dwègts d' tounner lès paudjes au pus abîye ! Dj'a bin sayî dè l' lèyî là, ç' lîve-la, d' aler bèrôler one sawouce ! Nin lès pwin.nes ! Lîre « Lès Grignous », c'èst yèsse al dicauce, c'èst come si v's-aurîz pougnî dins l' flotche do caroussèl, po todi !

Djans ! Ni taurdjoz nin po-z-acheter ç' lîve-la au muzéye do Paurladje è l' Ârdène.

Li nute di dvant l' Noyé

Il a stî eplaidî pol prumî côp, come powinme, li 13 di decimbe 1923 dins ene gazete lomêye « Sentinel » del veye di Troy dins l' estat d' Noû York (Estats Unis).

Li scrijheu ni s' a nén fwait cnoxhe. Li tite esteut adon « *An account of a visit of Sint Nicholas* ». Ça divna pus târd on live d' imådjes avou l' tite « *The night before Christmas* ».

Cotoû

Li powinme riprind li paskeye da sint Nicolai, mins come les Amerikins n' savént pus adon a kéne date ki c' esteut, li scrijheu l' plaeca li djoû di dvant l' Noyé.

Shuvance

Après ci powinme la, les alaedjes rapoirt avou l' Sint-Nicolai, divnou l' Pere Noyé, s' ont spårdou avå tote l' Amerike bijhrece, adonpwis dins l' monde etir. Dins les payis ki fiestixhént ddja l' Sint-Nicolai, ça divna ene deujhinme dujhance ki s' radjouta al prumire. Copurade dispu l' fén do 20inme sieke, a pârti di 1945, todi... et pol grand mâleur des poite-manoye des parints.

Les aviretes da Alice à payis des marvoyes

Kî d' nozôtes n' a nén oyou djâzer di ç' live la, ki l' mwaisse tite, c' est « *Alice's Adventures in Wonderland* » sovint racourti « *Alice in Wonderland* » ? Mins kî çk' i l' a ddja léjhôu podbon, minme ratourné e francès ? A moens di l' aveur zwepé so ene tchinne parabolike so l' cogne d' on fime d' imådjes.

Li scrijheu

C' est on roman scrît e 1865 pa on lomé Charles Lutwidge Dodgson dizeo l' no d' pene di Lewis Carroll. L' ome a skepyî li 27 di djanvî 1832 ey a morou li 14 do minme moes e 1898.

Rascourti

Li live raconte li paskêye d' ene pitite bâshele lomêye Alice ki toume dins ene terêye di robete. Et shuve li Blanc Lapén, avou s' coirsulet ey ene monte divins. Et k' on va rtrouver al fén come mwaisse di ceremoneye à palâ do Rwè (c' est lu k' est sol coviete do live).

Ratournaedjes

Li powinme a stî ratourné dins trinte-shijh meye lingaedjes. E walon, gn a deus tradujhaedjes, onk da Jean-Luc Fauconnier et l' ôte da Bernard Louis (*Li nêd d'vant l' Noyé*, 2012). Tuzez î si vos avoz des bistokes a fé a des roufions di ces djoûs ci.

On boket fou do live

Vosse mame avou s' noret, et mi avou m' bounete,

Nos vnéns d' aler fé chlop, doirmant come des soketes,

Cwand ns fourîs dispiertés pa on ramdam di diale.

Dji zoupla djus di m' lét po vey si on fjheut bal.

Dji cora-st al finiesse et s' rayî les gordenes,

Drovi radmint les vites et l' batante ki halkene.

Li beaté erlujheut sol nive tote tchôte toumêye ;

On s' âreut ttaleure creu e plin djoû a meynait;

C' est adon ki dj' voeya, di mes ouys ki rlouként,

Ene tote pitite eschlide et ût gades

k' el saetchént ;

Et l' vî ome di moenneu ki tneut fer el coirdea.

Dj' a seu a ç' moumint la k' c' esteut l' sint Nicolai...

Tot moussant dins tere, Alice rescontere totès sôres di biesses ki djâzèt avou leye, sovint des bates di dvizes sins cou ni tiesse, mins ki shuvèt ene lodjike d' efant. Ci n' est nén des djinteyès (ou metchantès) biesses come dins les floricontes. Sovint, ele ascoynut straegnmint

l' glawene. Mins al difén del resconte, ele lyi acsegnèt ene voye por leye aler trover les persounaedjes-acteurs d' après.

Inte did zels, gn a eto des simpes cwårdjeus. Li pus mâlaidûle, c' est l' royinne, ki vout fote li tiesse djus a tertos. Li rwè, lu, est pus bon-valet.

Tot âd dilong do conte, Alice va poleur crexhe (disk' âd dizeu des âbes) et discrexhe (assez po manker di s' neyî dins ene basse fwaite di ses lâmes). C' est come çoula k' ele schape al fén, ca l' royinne esteut kécfeye presse a lyi fé rtaeyî l' tiesse, come âs ôtes. Ele si dit

k' ele n' alève tolminme nén leyî la ses hozetes po ene dame di cwårdjeu. Ele shofele so totes les cwâtes ki volèt tocosté, et ... Alice si dispiete dins l' hourlea k' ele s' î aveut essocté, come ès sourhouke après leye.

(shûte pådje 22, âdzo)

Teyâte e walon

Antigone

Li sâjhon des teyâtes e walon vént d' rataker. Nos î voerans seurmint toplin des gaiyès pîces et leisseur ki l' Christian Derycke, come les ôtès anêyes, serè co l' oteur li pus djouwé amon nozôtes. Rén d' pus normâ ! On n' va nén à teyâte po tchoûler, ni po s' casser l' hanete. Et portant...

On n' pout nén djâzer d' Antigone e walon sins mete sol selete Jenny d'Inverno, li cene ki fjha li prumî ra-tournaedje e walon. Li pîce fourit creyeye a Lidje e 1957. Ça n' nos radjonnit waire, ni li scrijheuse nerén, k' a skepyî e 1926 et ki vike co.

L' ombion da Djeni

Tote djonne, Djeni va moussî come comediyinne à Triyanon d' Lidje. Et hâbiter tos les grands nos do teyâte e walon d' adon, inte di zels, Eugène Petithan et Marcel Hicter. Ele djouwa li mwaisse role dins « l' Aco-pleuse », ene des pus rlomêyès pîces da Hicter.

Kî di Hicter, li grekelatinisse ou d' Pitithan, li teyâtreu avanciveus, lyi sussina e l' oraye di sayî di mete li pîce di Sofoke, ramôdurêye pa Jean Anouilh, e walon ? Nouk ni vos l' dirè, ki leye-minme, si vos lyi dmandez.

Et l' Djâke Barry, lu ?

I hape eto foirt djonne li virûsse do teyâte e walon. Djeni scola Djâke a Lidje, et dandjreus ki sacwants idêyes passît d' onk a l' ôte. Ça fwait ki, 50 ans après l' djouwaedje a Lidje, e 2007, Barry rimeta sol sinne Antigone, ki dvizéve, asteure, come a Gochliye.

Ene pîce viye come les tchmins

Li mwaisse paskêye a stî scrîte pa Sofoke, e vî grek, diviè 442 divant Djezus-Cri. Câzu pus vî k' Matî Salé, da, çoula ! Come li teyâte d' adon, c' est ene tradjideye.

Riprinjhe pa Jean Anouilh e francès, ki s' pîce fourit creyeye

li 4 di fevrî 1944 dins Paris ocupêye des Almands.

C' est dandjreus l' modêye da Anouilh, avou des costumes d' asteure, k' a stî redjârbêye e walon. Po wangnî do tins, i fwait esplikier les roles pa des prezinteus, a l' intrêye del pîce (Aline Danan & Djâke Barry lu-

minme dins l' djouwaedje di Gochliye). Leyans les dire :

Persounaedjes

Antigone (cial, Virginie Dewitte), c' est l' pitite pitite morete djonne feye, maigurlote ey ombradjeuse, k' est ashîte drola, ki

rwaite tot droet dvant leye et ki n' dit rén. Ele sondje... k' ele si va astamper, mierseule, padvant l' tere etire, mierseule padvant Creyon, ès mononke, li rwè. Ele sondje k' ele va mori, pask' ele si lome Antigone, eyet k' i lyi va faleur djouwer s' role disk' âd dibout.

Ès sour, Isminne (droci : Valérie Engelen) est ki tchafeye eyet reye avou on djonne ome, Aimon, el gârçon da Creyon, l' ome-a-divni d' Antigone. Aimon, tot l' ratiréve eviè Isminne k' est bèn pus djoleye k' Antigone. Il inme bèn les liârd, el djeu, el bouneur, el

danse eyet... les plaijhis d' l' amour. Portant, on djoû al vesprêye, il a stî trover Antigone eyet i lyi a dmandé di esse ès feme. Nolu n' a måy comprins pocwè. Antigone, sins esse esbarêye, lyi a dit « oyi » avou on pitit sorire disbâtchî. Ça fwait k' il aléve esse l' ome da Antigone. I n' saveut nén k' i n' diveut djamây pont awè d' ome da Antigone dissu tere eyet ki ç' bea tite la lyi dinéve seulmint l' droet di mori.

L' ome, drola, avou ses blancs tchveas, ki tuze bèn lon dilé el pitit sierviteur, ki l' shût pîtetalon, c' est Creyon, li rwè (vaici, José Casaert). Ès vizaedje est pleuti; il est scan; i djowe à djeu si mâlâjhey di moenner les omes. Des côps k' i gn a, al swe-rêye, il est scan eyet i s' dimande si ça ndè vât bèn les poennes, di moenner les omes. Si ça n' est nén ene basse bezogne k' i vâreut mî leyî a des ôtès. Adon, à matén, il arive des arokes k' i lzî fât trover des vudindjes. Eyet i s' erleve, pâjhire, come èn ovri, presse a ataker s' bezogne.

Di Gochliye al tévé walon-câzante

Lacobén ki l' dramatike di Gochliye eredjistere totes ses pîces. Onk des decoreus del dramatike, Marcel Hellebois, mostra

les plakes a onk des produjheus del tévé walon-câzante, ene tchinne e walon did so Youtube.

K' endè fjha ene secwince

di 12 munutes, sortitrêye come les ôtès videyos del tchinne... po vosse plaijhi et pol nosse (loukîz p. 23).

Letes di lijheus & ciberrôbaleus

Cwand on rdjåze del coviete.

L' afwaire del coviete del Rantoele n' a nén co fini di fé cori d' l' intche (ou purade des electrons so les fyis des emilreyes ou des GSM).

Jean-Paul Pirson, å rçure li Rantoele 67, nos evoya cist SMS ci :

Covierteure di « Li Rantoele » 67 : « Bon Diu, wice est ele l' adawiante comere ? » sapinse li pôve curé. Li ci k' est rogneus, k' i s' grete ! Ni schoûtez nén les grigneus, Lucyin. Fijhoz a vosse manire. Ele vis a reyussi k' asteure. Å plaijhi di vs lére.

Response :

Merci po aveur dit l' vosse. On vierè cwè pol 68.

Asteure, c' est tot veyou. C' est çou k' on pôreut lomer ene coviete di « tranzicion ». Li minme tinme ki l' ci ki nosse dessineu diswalpa sacwants ans å long, mins ci côp ci, nén åjheymint criticåve. Va-t on poleur wårder li gade, li leu et l' cabu dins l' minme nacele ? Li ci (cene) ki vicrè co dins troes moes el sårè bén, la, lu (leye).

Programes éndjolikes e walon

Lete da Djan Cayron

Mozilla vént d' enonder si libe sistinme d' ope-
rance (SO) "Firefox OS", bâzé so Linux. Des tele-
fones atacnut a rexhe avou ç' sistinme la. Nén co
el Beldjike mins il est ddja possibe d' end atchter
pal Daegntoele come, metans amon Geeks-
phone <<http://www.geekspone.com/>>.

Come c' est on libe programe, il est possibe del
ratourner e walon. Dj' a ddja ataké pol modêye
1.1 ki rexhrè al difén do moes d' setimbe (li date
n' est nén co conoxhowe). Dj' a comandé on tele-
phone amon Geeksphone pol moes d' octôbe et, si
nos ovrans rade et k' Diè l' vout bén, ça srè
l' prumî telefone malén ki cauzrè walon.

Si vos m' voloz dner on côp di spale, li ratour-
naedje si fwait dins Transifex al paudje
shuvante : <https://www.transifex.com/projects/p/gaia-110n-11/language/wa/>

I s' faut fé on conte so Transifex (s' on n' nd a nén
co) et dmander di poleur ratourner "Gaia",
l' eterface uzeu di Firefox OS) e walon. Dj' a ddja
radjouté Pablo et Gaytan k' ont ddja on conte so
Transifex.

Ki ça vs vauye bén a tertos et a bén rade.

La k' on rcåze des troufreyes

Al fé do 18ime s., on-z-a trové è-z-ès troufflîres
des Mèslés (Mützenich, N-O de Mondjôye), on
"centurion" romain tot' ètir. A chate à l'air, le
cwèr à tôle à pôssîre, mais le casque, l'épé èt
des boquêts d'"armure" sont dvins on musée."

Manfred Lejoly

Jean Goffart vind ses coks

Si vos avoz co ene miète di plaèce dins l' ervuwe,
dji vin m' coleccion di coks po 500 uros. I gn a
shijh caisses po-z a pô près 450 coks. C' est des
coks di totes les cognes, grandeurs, coleurs et
minme payis... et ki n' tchantnut nén po vos
dispierter l' âmatén.

Po tos ressegnmints, c' est l' 0495 15 55 48 et
m' novea djîsse, c' est, 11 rowe do Lumçonri a
5651 Târcene (Tarcienne).

On novea waloneu ?

Èn ancyin studiant k' a fwait do walon a l' univ di
Lidje vént di s' rashire sol djâspinreye « li walon
d' emon nozôtes » (ene copinreye éndjolike dedja
ahivêye pa ene djonne djouweuse di teyâte di
Préle). Voci kimint k' i s' prezinte.

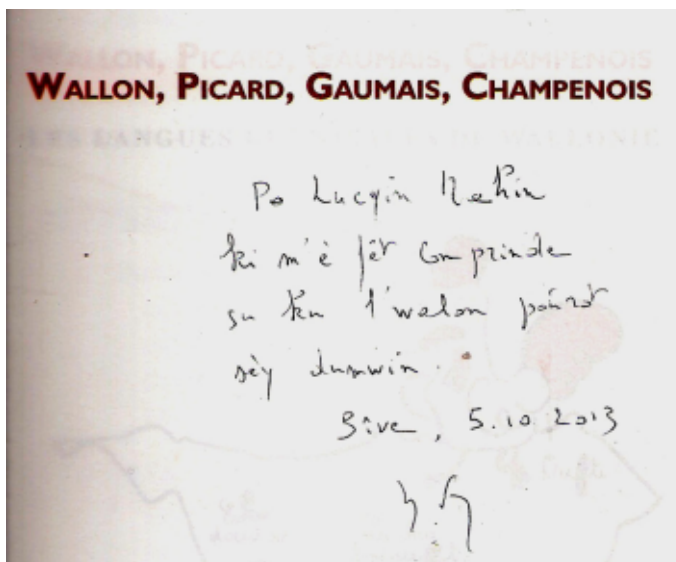
Bondjoû vos-ôtes! dji m'lome Romain, 23 ans èt
dji vins d'Ciney. Dj'a todi eu malôjî trover dès cis
avous ki câzer è walon, mins asteûre, ci n'est nin
ôjî. Dji n'a djamais apris l'walon a scole, mins dj'a
studi bramin des scrîts è walon à l'Université di
Lidje. Dj'a one miète apris à l'crire mins come nos
povans l' veuye, ci n'est nin por ça qui dj'èl fé bin!
èt m'walon ni r'chone nin vrémint a l'ci di Ciney ca
qwand dji n'sé nin kimint on mot s'dit, dj'èl dit au
"feeling" o avous on mot è lidjwès.

Dj'a fé mi mémwère di fin d'études su l' walon èt
dj'a one miète scrit su li "rfondu walon".

Dji su vrémin contint di yèsse ådjoûrdu su vos
forum èt dj'a bramin d'pléjî a vos lire!.

Sapinse a Michel Francard

Gn a-t meyeuse ricnoxhance des nouzomès
bouyes da Lucyin Mahin ki ç' dicâçtaedje ci k' il a
rçû d' Michel Francard so s' live « li walon et
l' picård ».

Po clôre li cayet

Sondje d' ene nute d' ivier

A cåze des likeurs ås droles di yebeles ki mes copleus - dj' end a co a rvinde -, mi sinkèt ces djoûs cial, po fiesti sint-z Elwè, sinte Båbe et sint Nicolaï, come direut l' ôte: « dj' a fwait on sondje ».

Ki dji vs raconte.

Nos estîs tertos rashonnés el bele grande sâle d' ås Cmones di Serè, avou les cis d' Indjî et d' Å Bierleu, di Trô, di Grâce (ci n' est nén pô dire), d' Ivo et d' Tîleu, di Hu, minme di Sint-Foyin, po vni schoûter, sawouer, aplodi les tchansons et les oteurs et les compôzeus k' on-z inme tant.

End a dj' ricnoxhou, des grands et des fels !

I n' aveut, tinoz vs bén : Djåke Lefeve, Veronike Roba, les Droles di Lodjeus, les frés Djôrisse, Mitchî Felner, di Tche-rate, Flipe Anciâ, Djåki Valintén, Andrî Gâdisseu, Andrî Captinne, Teunisse, Mayane Hanse, di Frantchimont, Mitchî Azayisse, les Dwizink, pa et fi et ptit-fi, Djôr Simonî, Burno Picârd, Pâket Erindjî, et minme Wiyam Wârni.

Et on-z a co oyou les belès tchansons da Feré, metowes e walon pa on lomé Djoulanse. Et tote on recitâ Brassens so des redjârbaedjes da Flipe Antoenne, Tchantchès Nisse, Wili Marxihâ et Lucyin Sidi.

Des monumints, vs di dj'. Djôzef Vrindts, Françwès Lirnâd, Mimile Lambiet, Djåke Bietrand...

Sins rovyî l' Dré Gâditiyebwès, don, lu, avou tot-âtoû di s' tcherete a rôletes : Bob Detchamp, li gros Dunker, Djizabele, Mimile et ses Bribeus d' Toubak, les Sullon, René Tchâmont, les Djiffs zels tertos, bâsheles et valets, et minme les Foû-des-rays...

Bawaite ! Ci n' esteut nén on fiestival ni on

grand pris. Nonna. Les ahiveus del fiesse avént tot bounmint volou rmete a l' oneur nos belès tchansons walones.

Ene djonne glawene, a l' intrêye, m' a-st acertiné ki l' swerêye aveut stu metowe so pîs par deus omes di Serè : li Flipe Anciâ et l' ci ki ténit ene pitite sicole di walon so les hôteurs d' ås Cmones, et k' dj' a rovyî s' no, ki rshonne å ci d' on ritçhåd. Il avént mî comprins ki ls ôtes, ki c' est

l' tchanson walone ki rindrè on pô d' l' exhowe a nosse lingaedje. Kéne bele swerêye, fât-st assoti ! Tot s' fijheut e walon, come al Rantoele.

El sâle, Marcatchou et Djilbert Djôr esténit-st al fiesse. Dj' î a minme veyou deus curés: Flagotî et Schonbrôte. Ewaerant. Portant, el coine, adlé l' boevete, end a kékenes et ké-

conks k' avént l' air di s' mâgriyî ; i fjhént ene seure mene. Åjhey a comprinde. C' esteut les hôts mwaisses di l' Estâvlixhmint waloneu, avou tos leus ramtaedje e francès cwand c' est k' i dvizèt do walon.

Inte deus tchanteus, les efants des scoles d' avâr la vnît dbiter des boignes messaedjes, des spots, des pinsêyes da Pire Fås.

Les paroles di totes les tchansons estît-st imprimêyes so les programes.

Nou pris, nole medaye po riscompinse les tchanteus. Mins ké succès, mes amisses, po totes leus stroetès plakes, k' ont stou vindous come des ptits pans, so on cligne d' ouy di tins. On-z a minme toumé a court avou tos les lives eplaidîs del Rantoele. Nosse cwârli end a rivnou tot reguedé, lu k' a todi s' boûsse - li cene del socé - ki va a gayet.

Mins n' esteut ç' k' on sondje !

Françwès Nyns

Alice (shûte)

Ratournaedjes

Li roman a stî ratourné dins ene cåkêye di langues, et lanawaire, ç' a stî l' môde d' el rimete dins des lingaedjes dilérins. E walon, gn a yeu on translataedje fwait på Jean-Luc Fauconnier k' a vudî e 2012 (*Lès-avirètes da Alice ô payis dès mèrvèyes*).

Dins si adrovaedje, li tradujheu esplike les rujhes

k' il a yeu di rlomer sacwants biesses ki n' ont pont d' no oficir e walon, come les homârs, li grifon, li tortuwe Grogne... I dit ossu ki - pol prumî còp di s' longue càrire di scrijheu e walon - i n' eploye pus l' accint d' Tcheslet, mins on rfondant carolo. Gn âreut i do candjmint dins les airs å dfwait del rilidjon diyalectolodjike ki djheut di scrire dins l' accint et avou l' motli d' on metou viyaedje ? Kî vicrè vierè.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz
claudinevoz@hotmail.com

Les rcâzeus d' Bive (Bièvre)

Aisse del Tuzance: copinreye li prumî mârdis do moes, di 15 e a 17 e. Racsegnes : Dorchimont, Mady
mady.dorchymont@skynet.be

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copene Oufa (Oufalijhe)

Tâves di rcâzaedje e walon a dates tchoezeyes tchaeke cõp ; Racsegnes : André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jmhamoir@skynet.be

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

"Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet
d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Josée Buron:
joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59).
causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus cõps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spõrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20;
petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork

Sicole comunåle d' Årveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del ves-prêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25, willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 cõps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrîmont

Les scoles di Bive do bontins 2014

Mârdis 4, 11, 18 et 25 di mæss a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Xavier Istasse î rvénrè co motoit filmer les scolîs et scolresses et li scoleu. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Ofices rilidjeus e walon

Tos les londis a 7 eures al nute, vepes e walon e l' tchapele vî-catolike di Sint-Serwais, 75, rowe De Hulster; Racsegnes : georgetaelens@gmail.com

VoBuze (Youtube)

sol tévé walon-câzante

<http://www.youtube.com/wlntv>

« Pormoennåde dins les troufreyes » avou Joëlle Spierkel ki houke les oujheas avou ses apeles.

« Antigone » : Djouwaedje a Gochliye (djanvî 2007). Loukîz p. 20.

Do tchôd-modou so les waibes e walon

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Gn a ene novele aberteke, li cene di decimbe, avou l' rapontiaedje des pådjes Gaston Lucy, les scoles di Bive, les pådjes odios...

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st acsût les 13.052 ârtikes (å 3 d' decimbe 2013).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

Å 3 d' decimbe 2013, n av 10.626 ârtikes.

Sav k' i gn a eto des pådjes di sinonimeye ? Vos ndè pôriz askepyî ou recrâxhî sacwants âjheymint avou les ALW, si ça vos dit.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

loukîz eto p. 21.

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Kibén d' eployeus di tchaeke ortografeye do walon, pol moumint ? Li rfondou, ene utopeye ?

<http://walon.cultureforum.net/>

On novea-vnou (loukîz p. 21) et les sacwants mwaisses tecses di cisse gazete ci, et ds ôtes.

Novelès waibes

Waibe do muzêye do Pârlaedje e l' Årdene

<http://www.museedelaparoie.be/>
raponteye a tinzayeure !

avou tos les tecses eplaidîs dins "Singuliers", rindjîs pa no d' oteur.

Djeu po-z aprinde li walon

<http://www.bonguide.org/fr/>

disk' asteure, rashiou sol diclaracion univiersele des abondroets des djins, e lidjwès.

Live complet e walon: Li vicâreye d' on gamén d' Cele

<http://www.lulucom.com/vik001.htm>

RANTOELE N° 68

- Abagants et rebanants (Georges Sfasie) p. 3
Obama às grandès orayes (Désiré Mallet) p. 4
Omes di guere d'asteure (Lucyin Mahin) p. 5
On èva à Braezi (Jean Goffart) p. 6
Von Rundchedt et les Borkins
(Emile Pècheur) p. 7
Li basse às pîs (Willy Marchal) p. 8
Binde d' imådjes. :
Abel Totlravi vos cåze p. 9-10 & 15-16
Belès Letes :
Les Grignous (Gaston Lucy) p. 11-13
L' inwiye (Hervé Jehaes) p. 13
Les deus houyeus (Richard Joelants) p. 14
Les troufes (Manfred Lejoly) p. 17-18
Noveas lives e walon
Les Grignous (Gaston Lucy) p. 18
Li nute divant l' Noyé
(ratournaedje da Bernard Louis) p. 19
Les Aviretes da Alice
(redjårbaedje da Jean-Luc
Fauconnier) p. 19
Teyâte e walon : Antigone
(sorlon Jacques Barry) p. 20
Letes di lijheus & cibernaivieus p. 21
Sondje d' ene nute d' ivier
(François Nyns) p. 22

SFASIE

B / Pupont d' riclames SVP

